

PÅFÖLJDER FÖR UNGA

– ETT SYSTEM MED TVÅ SVÅRFÖRENLIGA PRINCIPER

AV JUR DOKTOR STINA HOLMBERG

*This comment begins by providing additional focus on the difficulties encountered when trying to combine the culpability principle and the treatment-needs principle in connection with the sanctioning system for young offenders. The basic problem is that the culpability principle stipulates proportionality between the criminal act, the sanction, and any foreseeable sanctions, while the treatment-needs principle stipulates individual adjustments and flexibility in accordance with treatment needs. In this connection, I describe how the system in Sweden has developed towards a stronger emphasis on the culpability principle. There is, however, a parallel trend toward increasing demands on the social services to find successful measures to prevent young offenders from relapsing into crime.**

Två svårförenliga system

Hur straffsystemet och socialtjänstens barnavårdsystem ska samverka så bra som möjligt för unga lagöverträdare, och då speciellt 15-17-åringarna är väl en fråga som är ständigt aktuell både för lagstiftarna och praktikerna i de nordiska länderna. Det finns ju som min kollega tar upp en del faktorer som gör att det inte är helt enkelt att förena de två systemen. Man kan åskådliga motsättningarna mellan de två systemen med följande bild.

Hänvisar bakåt till den kriminella handlingen

Hänvisar till den nuvarande och framtida situationen

Förutsätter:

- förutsebara påföljder
- som står i proportion till brottet

Förutsätter:

- att insatsen anpassas till den enskilda individen
- flexibilitet

Har inte främst ett nyttsyfte.

Renodlat nyttsyfte

De straffrättsliga principerna blir allt mer tongivande

Det man kan se i Sverige, och jag antar också de övriga nordiska länderna, är att det sociala perspektivet med rehabilitering och barnets bästa av tradition ut-

* Title in English: *Sanctions for Young Offenders*. Original in Swedish.

gör grunden för reaktionerna, men att de straffrättsliga principerna i allt högre utsträckning lyfts fram som grund för ingripandena, när det gäller de unga lagöfverträdarna under de senaste tio åren.

Man kan säga att det i Sverige började redan i mitten av 1990-talet då man blev mer restriktiv när det gäller att ge de här ungdomarna åtalsunderlåtelse. Det innebar att antalet ungdomar som ställdes inför rätta ökade kraftigt. Ungdomar som tidigare öfverlämnats till vård inom socialtjänsten av åklagare öfverlämnades nu till samma vård av domstolen som en påföljd. Nästa steg var de lagändringar som gjordes 1999. Utgångspunkten för ändringarna var att de straffrättsliga principerna om proportionalitet, förutsebarhet och konsekvens skulle förstärkas. Även de förändringar som trädde i kraft år 2007 hade i stor utsträckning den utgångspunkten. Bilden nedan sammanfattar kort de förändringar som gjorts för att förstärka de straffrättsliga principerna.

Förstärkningar av straffprincipen

	1999	2007
Förutsebarhet	Vårdplaner till rätten där insats, omfattning och varaktighet ska anges	Mall för vårdsplan införs
Proportionalitet	Böter/ungdomstjänst införs som tillägspåföljd	Ungdomstjänst självständig påföljd. Skärpta krav på vårdbehov för dom till ungdomsvård
Konsekvens	Om vården avbryts kan ny påföljd utdömas	

Ökade krav på socialtjänsten

Parallellt med att de straffrättsliga principerna betonas starkare finns det också en utveckling mot att det ställs allt högre krav på socialtjänsten i det här sammanhanget. Kraven på socialtjänsten ökar både när det gäller att inordna sina insatser inom den straffrättsliga ramen och när det gäller att kunna visa att insatserna för de unga är effektiva när det gäller förebygga fortsatt brottslighet. Sedan 1999 så krävs, som jag sade tidigare, att de på kort tid snabbt ska skriva en konkret insatsplan till rätten, som kan ligga till grund för straffmätning. Det har fått till följd att socialtjänsten i många kommuner utvecklat en typ av insats som lever upp till rättssystemets önskemål om insatser som passar in i ett straffsystem, nämligen påverkansprogram. De här programmen har en väldigt tydlig omfattning och struktur, och deras tema är väldigt konkret inriktat på det faktum att den unge har begått ett brott. Däremot har programmen enligt Brå:s bedömning oftast mycket begränsade förutsättningar att ha några effekter på ungdomarnas återfall i brott. Att socialtjänsten nu är skyldig att kunna effektuera påföljden ungdomstjänst även för ungdomar som inte har något vårdbehov innebär ju också ett nytt tydligt krav och en ny roll för socialtjänsten som ligger utanför dess grunduppdrag enligt socialtjänstlagen.

Och samtidigt med detta ökar kraven allt mer på att de insatser som socialtjänsten vidtar ska vara "evidensbaserade", det vill säga ha vetenskapligt belagda positiva effekter. Enligt min mening är de krav som ställs i det avseendet inte alltid helt realistiska med hänsyn dels till att forskningen oftast inte har några särskilt positiva behandlingsresultat att uppvisa som kommunerna kan använda sig av, dels till att de flesta kommunerna i Sverige är allt för små för att kunna bygga upp ett professionellt och varierat utbud av insatser för ungdomar som begår brott. Hälften av kommunerna har mindre än 15 000 invånare och de har inte mer än någon enstaka 15-17-åring som döms till ungdomsvård för brott varje år.

Mina önskningar när det gäller påföljdssystemet för unga

Trots de svårigheter som jag liksom min kollega har tagit upp delar jag din bedömning att den nuvarande utgångspunkten, att försöka kombinera straff- och behandlingsprinciperna ändå är den bästa möjliga. Det är inte realistiskt att höja straffgränserna till 18 år och det skulle inte vara förenligt med svensk tradition, och troligen inte heller med barnkonventionen, att behandla 15-17-åringar som vuxna. Men om jag själv får önska så är det tre saker som jag skulle önska präglade på följdssystemet för unga starkare än i dag. Det är:

- Att förändringar i systemet grundas på en renodlad preventionsprincip, vilket innebär att förändringar i utformningen bör motiveras med empiriskt grundade argument. I dag efterfrågas empiriskt stöd för att socialtjänstens insatser har preventiva effekter, men det ställs inga sådana krav när förändringar i riktning mot straffprincipen görs. Då är det ofta lite diffust om förändringen är motiverad av någon form av absolut straffteori, som vedergällning, moralbildning och liknande eller om syftet är preventivt och kan värderas på empiriska grunder.
- Att påföljdssystemet hanteras på grundval av en ömsesidig respekt mellan inblandade myndigheter (åklagare, domare och socialtjänst), en tydlighet i fördelningen av uppgifter och en förståelse för varandras svårigheter och möjligheter.
- Att det ställs rimliga förväntningar på socialtjänstens möjligheter att påverka om den unge fortsätter att begå brott, men att de ändå får bättre förutsättningar än idag att arbeta med evidensbaserade metoder.

Adress: Brottsförebyggande Rådet
Box 1386
SE - 111 93 Stockholm
E-mail: stina.holmberg@bra.se